

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בשלח, תשס"ה
מספר 584מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ניסיון המן

נאמר בפרשתנו (שמ' טז:ד): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר לְכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנֹסְנוּ הַיֶּלֶךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא". ר' יצחק אברבנאל¹ שואל: "מה הניסיון שינסה אותם בתת אליהם לחם לאכול דבר יום ביומו? ... זה היה חסד גדול לא ניסיון!"² על שאלה זו נאמרו תירוצים שונים. נביא להלן שלושה פירושים טיפוסיים ונשתדל בסיכום להבין את העניין על פי פשוטו של מקרא.

רש"י מסביר: "אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט". לפי רש"י, הניסיון אינו בעצם הענקת המן, שהיא בגדר "חסד" כדברי אברבנאל, אלא במצוות המלוות אותו - באיזו מידה יצליחו בני ישראל לשמור עליהן.

הרש"ר הירש כותב:

ההליכה בתורת מותנית בכך שאמצא אנשים המסתפקים בפרנסתם ובפרנסת נשיהם ובניהם 'דבר יום ביומו' (שמ' טז:ד). העושים את חובתם היום ואוכלים היום בשמחה ובטוב לבב, ומשליכים על ה' את דאגת המחר. מי שברא את היום ואת פרנסתו, יברא גם את יום המחר ואת פרנסתו. רק הבוטח בה' ללא תנאי, מובטח שלא יעבור על תורתו מחמת דאגות פרנסה אמיתיות או מדומות. מי שלא למד להשליך את פרנסת המחר על ה', סופו לסור מה' ומתורתו על ידי הדאגה לשנים רבות. ומכאן מאמרו הגדול של ר' אלעזר המודעי: 'מי שברא יום ברא פרנסתו ... כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמונה' (מכילתא כאן).³

נמצאנו למדים כי לפי הרב הירש, אין הניסיון אלא בנסיבות של מתן המן, "דבר יום ביומו". מחבר ה"מעגלי צדק", הצדיק מדעש, מבאר את הניסיון בכך שהעובדה שהקב"ה מספק את כל צרכיהם של בני ישראל גורמת לכך שחיייהם הופכים להיות חיי בטלה ושעמום, שהם אבות החטא. מתברר כי יש בעמלו של האדם צד חיובי ושליילי. מחד מונעת טרדתו של אדם עיון במושכלות כחפצו ורצונו, כיוון שהוא טרוד במחייתו ובכלכלתו. מאידך, מרחיקה יגיעתו כל שעמום מנפשו, הואיל והוא עסוק מאד.⁴ יש אפוא הצדקה לעיסוק במלאכה גם כאשר אין לזה כורח כלכלי. ישנם בדברי חז"ל מאמרים המחשיבים את המלאכה מפני שהיא שומרת על בריאות הנפש של האדם, למשל:

רבי יהודה בן בתירא אמר: מי שאין לו מלאכה לעשות מה יעשה? אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה ילך ויתעסק בה. רבי טרפון אומר: אין אדם מת אלא מתוך הבטלה (בנין יהושע: כי הבטלה מביא לידי שעמום ומהומה ועל ידי זה מת).⁵

נראה שמדובר במי שאינו מסוגל ללמוד תורה, למרות שיש לו אמצעים המאפשרים לו לעסוק בתורה בלי דאגות פרנסה. למלאכה ישנה אפוא פעולה מבורכת בשני מישורים:

- הבטלה עלולה לסכן את האדם הן בתחום המוסרי והן בתחום הנפשי. על ידי זה שהוא עסוק במלאכה, האדם נמנע מפשעים שונים וזוכה לאיזון הולם מבחינה נפשית, דבר שאמור להשפיע גם על מצב הבריאות של גופו.

¹ שמ' טז:כב שאלה ח.

² ראה שם טז:ד מה שהוא מתרץ.

³ ראה דברים דומים ב"חזקוני" על אתר.

⁴ ראה יהודה נחשוני, הגות בפרשיות התורה, בני-ברק תשמט, עמ' 281.

⁵ אבות דרבי נתן, יא א.

- יתכן מצבים שלמלאכה ישנה פעולה מרפאה, כאשר אדם סובל ממשבר נפשי מכל סוג שהוא. בעלי המקצוע מכנים את הפעולה הזאת "ריפוי בעיסוק".⁶ דווקא המלאכה השגרתית יכולה לעזור לחולה להתגבר על בעיותיו הנפשיות.⁷

ברם, על פי פשוטו של מקרא אין להבין שבני ישראל היו מובטלים לחלוטין: היה להם צאן ובקר, ואין ספק שהטיפול בהם היה כדי להעסיק את הגברים חלק ניכר של היום. גם נשים היו עסוקות בטיפול ילדיהם ובהכנת האוכל, כאשר הענקת המן לא שיחררה אותן מלעבד אותו לקראת הגשתו. וכך אמנם כתוב: "שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחְנוּ בְרִחִים אוּ דָכוּ בַמִּדְבָּר וּבְשָׁלוּ בְפָרוּר וְעָשׂוּ אֶת־עֲגוֹת" (במ' יא: ז-ח).⁸ אמנם לא הייתה להם דאגת פרנסה, היות וידעו שאין חשש שיחסר להם מה לאכול, ומטבע האדם הוא מתאמץ בפרנסתו אלא אם כן ישנו כורח כלכלי לכך. אבל הדאגה לעדריהם נבעה גם ממניעים כלכליים.

יתכן כי ניתן להבין את העניין על פי מה שמובא בפרשה המקבילה בספר דברים (ח: כב-טז):

וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדְרֹךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' א-לֵהֶיךָ זֶה אֲרַבְעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֲנֹתְךָ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְךָ הִתְשַׁמֵּר מִצְוֹתַי אִם לֹא. וַיַּעֲנֶךָ וַיַּרְעֲבֶךָ וַיִּאֲכַלְךָ אֶת הַמָּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדָעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבָדוּ יַחֲיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יַחֲיֶה הָאָדָם ... וַיִּדְעַתָּ ... כִּי פֶּאֶשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' א-לֵהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ. הַשֹּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' א-לֵהֶיךָ ... הַמֵּאֲכִלְךָ מִן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יָדָעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲנֹתְךָ וְלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִיבְךָ בְּאַחֲרֵיֶיךָ.

נמצאנו למדים מפשוטו של מקרא כי אין לראות במן מעדן מלכים, אלא מאכל מינימלי המאפשר לאדם לשרוד במדבר ולא למות מרעב. הרי מפורש במקרא שהמן לא מנע את בני ישראל מלהיות "מעונים ורעבים", וכי אכילת המן הייתה נחשבת כ"עינוי וניסיון" עד שזכו לתנאי מחיה נורמליים בארץ ישראל.⁹

בצורה מעמיקה יותר, יתכן כי הניסיון היה בזה שהענקת המן הפכה את האכילה לפעולה חפוזת ושגרתית ובלתי-מגוונת לחלוטין, כך שבני ישראל יכלו להקדיש את כל מאמצייהם למה שהיה חשוב באמת: לימוד התורה שאז נמסרה להם והפנמתה לקראת הכניסה לארץ ישראל, שם יחיו חיים יותר "נורמליים". במרוצת הדורות, האדם "הצליח" להפוך את חייו החומריים למפותחים ביותר כך שרוב פעילותו מוקדשת לעיסוקים רבים שאינם עולים בקנה אחד עם חיי תורה אמיתיים. השהייה במדבר, הרחוק מכל מה שנהוג בחיים התרבותיים, הייתה אמורה להיות הכנה לחיים על פי תורה ומצוות בארץ ישראל, והמן היה אחד ממרכיבי החשובים של הכשרה זו. אכן משתמע מהגמרא כי המן היה נחשב למזון "שממיי" שרק אנשים בדרגה גבוהה היו מסוגלים להעריך אותו ולהסתפק ממנו, וכך כתוב שם:

תנו רבנן: 'וַיִּמְטֵר עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם מַנָּה לְמוֹ. לֶחֶם אֲבִירִים אָכַל אִישׁ צֵידָה שֶׁלַח לָהֶם לְשִׁבְע' (תה' עח: כד-כה). 'לחם אבירים אכל איש', לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו, דברי רבי עקיבא. וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל, אמר להם: צאו ואמרו לו לעקיבא, עקיבא, טעית! וכי מלאכי השרת אוכלין לחם, והלא כבר נאמר 'לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי' (דב' ט: ט). אלא מה אני מקיים אבירים? לחם שנבלע במאיתיים וארבעים ושמונה אבירים.

לפי רבי עקיבא, המן הוא מזון המלאכים, והמלאך הוא אמנם אב-הטיפוס שבני ישראל נקראים לשאוף אליו. גם לפי רבי ישמעאל יש למן מעמד על-אנושי. הוא נבלע בגוף האדם ואינו עובר את התהליך הרגיל במערכת העיכול של האדם. לפי זה ניתן להבין את מה שנאמר במדרש:¹⁰ "מכאן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן". לא מדובר באמצעי מחיה בלבד, אלא בעיקר ביחס הלומד לתנאיה: רצוי שהמזון לא ייתפס אלא כאמצעי להישאר בחיים כדי שיוכל האדם להקדיש תשומת לב מרבית לדבר ה'.

תולדות בני ישראל במדבר הראו בעליל שלא תמיד הצליחו לעמוד בניסיון הזה. כך משתמע ממה שמובא בספר במדבר (כא: ה): "וַיִּדְבֹר הָעָם בְּא-לֵהִים וּבְמֹשֶׁה לְמָה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוֹת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בְּלָחֶם הַקָּלָקָל". (וכן(שם יא: ד-ו):

וְהָאֶסְפָּסָף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תְאַוְוָה וַיִּשְׁבוּ וַיִּכְבּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר. זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֵנֶם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטָּחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִיִּם. וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ בְּבָשָׂה אֵין כֵּל בְּלִתֵּי אֵל הַמֵּן עֵינֵינוּ.

⁶ מה שטולסטוי מכנה "Arbeitskur" (ל. נ. טולסטוי, "אנה קארנינה", תירגמה מרוסית נילי מירסקי, תל-אביב 1999, עמ' 334).

⁷ ראה בעניין זה את מאמרי "העבודה כערך", סיני (ירחון לתורה ולמדעי היהדות), שנת ה"ב, כרך כג, תשרי-חשוון תשנ"ט, עמ' עד-פד.

⁸ רש"י אמנם מפרש על פי המדרש: "לא ירד בריחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין", אבל אין זה פשוטו של מקרא.

⁹ כך גם כותב הרב יעקב מידן (www.etzion.org.il/vbm תשס"ד): "השוואת הכתובים מביאה למסקנה, שאף שהאוכל היה טוב וטעים - הוא ניתן במידה מצומצמת, שהספיקה לקיום אך לא מילאה את הקיבה ולא העניקה לאוכליה תחושת שובע". תודתי נתונה לד"ר נתן במברגר, שהפנה את תשומת לבי למאמרו של הרב מידן.

¹⁰ ילקוט שמעוני, שמות יג, סוף סעיף רכו.

¹¹ כך אולי ניתן להסביר מדוע עצה זו באה מיתרו במקום להיות יוזמה של משה רבנו או צווי מאת ה': סדר זה היה מתאים יותר לחיים "נורמליים" בארץ ישראל מאשר לתקופת השהייה במדבר. אלא שכאמור, בני ישראל לא עמדו בניסיון.

יש גם סימנים שבמקום להיות עסוקים בהתעלות עצמית, רבו בני ישראל אחד עם השני. עדות עקיפה לכך היא הצורך להקים בתי דינים רבים כדי לשפוט אותם: "שְׁרֵי אֲלָפִים שְׁרֵי מֵאוֹת שְׁרֵי חֲמֵשִׁים וְשְׁרֵי עֶשְׂרֵת" (שמ' יח: כא).¹¹

ד"ר אלכסנדר קליין

המחלקה למתמטיקה ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע